

Research Paper

Explaining of the Geopolitical Dimensions of Islamic Management from the perspective of Seminary and University Professors

Ali Asghar Papoosh ^a, Farshad Haj Alian ^{b*}, Mahdi Amir Miandrigh ^c, Niloufar Iman Khan ^d

^a. PhD student in Human Resource Management, Faculty of Management, Islamic Azad University, Firuzkough Branch, Tehran, Iran

^b. Assistant Professor, Department of Management, Islamic Azad University, Firuzkough Branch, Tehran, Iran

^c. Assistant Professor, Department of Mathematics, Islamic Azad University, Firouzough Branch, Tehran, Iran

^d. Assistant Professor, Department of Management, Islamic Azad University, Firuzkough Branch, Tehran, Iran

ARTICLE INFO

Keywords:

Management, Islamic Management, Basic Themes, Comprehensive Themes, Constructive Themes

ABSTRACT

The main goal of the current research is to study the geopolitical dimensions of Islamic management based on the views of thinkers such as Javadi Amoli, Misbah Yazdi and Mahdavi Keni and to present a strategy. The data collection tool in this research is interview. The statistical population included ten experts from the scientific community and university specialists who were selected purposefully. The results of the analysis of research themes show that Islamic management includes six comprehensive themes and 12 constructive themes, which are: the use of Islamic worldview in order to understand human beings (Principles of Islamic worldview, human science), realization of management duties based on Islamic management principles (fundamental principles of management, organizational duties of managers), compatibility of value principles with individual characteristics of managers (value principles of managers, individual characteristics of managers), improvement of economic and social performance (benefit economic prosperity, realization of social goals), guidance and coordination of human beings in the direction of growth and development to achieve Islamic goals (guidance and coordination of human beings in the direction of Islamic goals, human growth and development in the direction of goals) and achieving Islamic civilization with emphasis on the context (Achieving Islamic civilization, basic foundations for the realization of Islamic civilization).

Citation: Papoosh, A. A., Haj Alian, F., Amir, M., & Imankhan, N. (2023). Explaining the geopolitical dimensions of Islamic management from the perspective of seminary and university professors. *Geography (Regional Planning)*, 13(50), -. doi: 10.22034/jgeoq.2023.379414.3978 221-233

 <http://doi.org/10.22034/jgeoq.2023.379414.3978>

* . Corresponding author (Email: f.hajalian@gmail.com)

Copyright © 2023 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

In general, management is one of the most difficult and at the same time one of the most delicate human tasks, which has its own characteristics. Maybe the lack of one of these characteristics is the cause of work stagnation and disorder in the management realm. In all nations and governments, there has been and still is some kind of management and policy to manage the country and the people. Islam has also specified principles and rules for management that have positive effects on offices. Considering that the problem of correct management is the main factor of the movement of the organization towards its goal and mission, and with the right and appropriate selection of the manager according to Islamic teachings, it will lead to the growth and development of the organization in the direction of divine and human goals. Modern systems consider management to be the best asset of the organization, and respecting the position of the manager and choosing the right manager is considered the most effective step towards realizing the goals of the organization. On the other hand, nowadays the situation of the world of work and social behavior in organizations shows that managers face many challenges in reaching the desired level of work ethics among the employees of organizations and they pay special attention to maintaining it among people. Islamic management is a subject that has long been the concern of all those who have a heart attached to Islam. Based on this, many have tried to take a step towards recognizing and introducing this important phenomenon.

Methodology

The current research is a qualitative study and the qualitative part is thematic analysis method. Thematic analysis method is one of the inductive and exploratory research methods and is rooted in reality and provides explanations for events as they occur. The subject of the research is fundamentally paradigmatic in nature and a network of concepts is presented which is designed to code the categories and extract

the research results. Each of the studied samples has been examined separately and based on the following six steps: 1- getting to know the data, 2- creating initial codes, 3- searching for themes, 4- reviewing themes, 5- defining and Naming themes and 6-preparing a report. Sampling in the research strategy of theme analysis was done in a non-random, purposeful and theoretical manner and its purpose is to optimize concepts and categories. Also, this sampling will continue until the theoretical adequacy is reached, that is, until there is no change in the final model by adding data. and the number of experts in the quality department was 10. Considering the method of gathering information, if the purpose of the interview is to explore and describe the opinions and attitudes of the interviewee, and considering the available time and resources, 10 samples will be sufficient for the interview. The data of this research has been collected based on semi-structured interviews with 10 members of the scientific board and experts. At the end of the interviews, first the framework of the interview, including the introduction, the statement of the reason for the interview and a general definition of Islamic management from the perspective of the thinkers Ayatollah Javadi Amoli, Mesbah Yazdi and Mahdavi Kani were presented, and then the research questions were presented based on the structure designed by The interviewee is asked.

Results and discussion

The basis of managing economic, political and international affairs requires scientific management and it is one of the principles of planning management. According to the findings of the research, the process of Islamic management begins with the application of the Islamic worldview in order to understand the human being with the principles of the Islamic worldview and anthropology, which are fundamental presuppositions. Further, with the realization of management duties based on the principles of Islamic management and the fit of value principles with the

individual characteristics of managers, Islamic management, in addition to forming and completing its main task of guiding and coordinating human beings in the direction of growth and development to achieve Islamic goals which leads to the improvement of economic performance and the realization of social goals. In the end, the process of Islamic management, emphasizing on the background, enables the achievement of Islamic civilization. The noteworthy point in this process is that although the origin and destination are clear, attention to leadership leads to different results.

Conclusion

The basis of managing economic, political and international affairs requires scientific management and it is one of the principles of planning management. According to the findings of the research, the process of Islamic management begins with the application of the Islamic worldview in order to understand the human being with the principles of the Islamic worldview and anthropology, which are fundamental presuppositions. Further, with the realization of management duties based on the principles of Islamic management and the fit of value principles with the individual characteristics of managers, Islamic management, in addition to forming and completing its main task of guiding and

coordinating human beings in the direction of growth and development to achieve Islamic goals which leads to the improvement of economic performance and the realization of social goals. In the end, the process of Islamic management, emphasizing on the background, enables the achievement of Islamic civilization. The noteworthy point in this process is that although the origin and destination are clear, attention to leadership leads to different results.

Keywords:

Management, Islamic Management, Basic Themes, Comprehensive Themes, Constructive Themes

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

تبیین ابعاد ژئوپلیتیکی مدیریت اسلامی از منظر اساتید حوزوی و دانشگاهی

علی اصغر پاپوش - دانشجوی دکتری مدیریت منابع انسانی، دانشکده مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد فیروزکوه، تهران، ایران

فرشاد حاج علیان^۱ - استادیار گروه مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد فیروزکوه، تهران، ایران

مهدی امیر میاندرق - استادیار گروه ریاضی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد فیروزکوه، تهران، ایران

نیلوفر ایمان خان - استادیار گروه مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد فیروزکوه، تهران، ایران

چکیده

اطلاعات مقاله

واژگان کلیدی:

مدیریت، مدیریت اسلامی، مضامین پایه، مضامین فراگیر، مضامین سازنده

هدف اصلی پژوهش حاضر، مطالعه‌ی ابعاد ژئوپلیتیکی مدیریت اسلامی مبتنی بر دیدگاه اندیشمندانی چون جوادی آملی، مصباح یزدی و مهدوی کنی و ارائه‌ی راهبرد است. ابزار گردآوری داده در این تحقیق مصاحبه است. جامعه آماری شامل ده نفر از خبرگان جامعه علمی و متخصصان دانشگاهی بودند که به صورت هدفمند انتخاب شده است. نتایج حاصل از تحلیل تم‌های تحقیق، نشان می‌دهد که مدیریت اسلامی شامل شش مضمون فراگیر و ۱۲ مضامین سازنده می‌باشد که عبارتند از: به‌کارگیری جهان‌بینی اسلامی در راستای شناخت انسان (اصول جهان‌بینی اسلامی، انسان‌شناسی)، تحقق وظایف مدیریت مبتنی بر اصول مدیریت اسلامی (اصول زیربنایی مدیریت، وظایف سازمانی مدیران)، تناسب اصول ارزشی با ویژگی‌های فردی مدیران (اصول ارزشی مدیران، ویژگی‌های فردی مدیران)، بهبود عملکرد اقتصادی و اجتماعی (بهره‌وری اقتصادی، تحقق اهداف اجتماعی)، هدایت و هماهنگی بشر در جهت رشد و توسعه برای رسیدن به اهداف اسلامی (هدایت و هماهنگی بشر در جهت اهداف اسلامی، رشد و توسعه انسان در جهت اهداف) و دستیابی به تمدن اسلامی با تأکید بر بسترهای زمینه‌ای (دستیابی به تمدن اسلامی، بسترهای زمینه‌ای جهت تحقق تمدن اسلامی).

استناد: پاپوش، علی اصغر، حاج علیان، فرشاد، امیر میاندرق، مهدی و ایمان خان، نیلوفر. (۱۴۰۲). تبیین ابعاد ژئوپلیتیکی مدیریت اسلامی از منظر اساتید حوزوی و دانشگاهی. فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای)، ۱۳(۵۰)، ۲۳۳-۲۲۱.

 <http://doi.org/10.22034/jgeoq.2023.379414.3978>

مقدمه

مدیریت به صورت کلی از دشوارترین و در عین حال از ظریفترین کارهای انسانی است که برای خود ویژگی‌هایی دارد. چه بسا فقدان یکی از این خصوصیات، مایه رکود کار و نابسامانی اوضاع قلمرو مدیریت می‌شود. در تمام ملت‌ها و دولت‌ها نوعی مدیریت و سیاست برای اداره کشور و مردم وجود داشته و دارد. اسلام نیز برای مدیریت اصول و ضوابطی را مشخص کرده است که آثار مثبتی بر ادارات دارد. با توجه به اینکه مسئله مدیریت صحیح عامل اصلی حرکت سازمان به سمت هدف و مأموریت آن می‌باشد، و با انتخاب صحیح و مناسب مدیر با توجه به آموزه‌های اسلامی موجب رشد و ترقی سازمان در جهت اهداف الهی و انسانی خواهد شد. نظام‌های نوین، مدیریت را بهترین دارایی سازمان می‌دانند و ارج نهادن به جایگاه مدیر و انتخاب به جو شایسته مدیر موثرترین گام در جهت تحقق اهداف سازمان به شمار می‌رود. از سوی دیگر، امروزه وضعیت دنیای کار و رفتارهای اجتماعی در سازمانها نشان می‌دهد، مدیران با چالش‌های بسیاری در رسیدن به سطح مطلوب از اخلاق کار در میان کارکنان سازمانها روبرو هستند و به حفظ آن در میان افراد توجه ویژه دارند (مولودپورنیا، ۱۳۹۹). مدیریت اسلامی موضوعی است که از دیرباز مورد تعلق خاطر همه کسانی بوده است که دل در گرو اسلام داشته‌اند. بر این اساس، بسیاری کوشیده‌اند تا در جهت شناخت و معرفی این پدیده مهم گامی فرا پیش نهند (چاوشی، ۱۳۸۸). مدیریت در میان علوم انسانی رابطه نزدیکی با فرهنگ دارد، به گونه ای که با اندک تأملی می‌توان نقش فرهنگ را در جای جای آن به وضوح مشاهده کرد به همین دلیل فرهنگ‌های گوناگون برای خود مدیریت‌های متفاوتی را اقتضا می‌کنند. به همین سبب الگوی مدیریت اسلامی، چه در سطح کلان و چه در سطح خرد، برآمده از اصول و قوانین مشخصی است که براساس ملاکهای اسلامی استوار گشته و سمت و سوی الهی دارد و هدف آن ارتقای انسان در جهت کمال و بهبود نظام‌های اجتماعی است (فیروزه و همکاران، ۱۳۹۹). برای مدیریت اسلامی تعریف‌های گوناگونی ارائه شده است؛ به گونه‌ای که عسکریان، مدیریت از دیدگاه اسلام را در مسیر نزدیکی به خداوند می‌داند؛ بدین معنا که در همه سطوح آن زهد و تقوا پیشه می‌شود، سعی در بخشش و ارشاد فزونی می‌یابد و جلب رضایت اکثریت بیشتر می‌شود. در الگوی مدیریت اسلامی رهبران، توانایی، قدرتی برای حکم کردن، فرمان دادن، تصمیم‌گیری و فرمانبرداری است که رهبران اسلامی، آن را به عنوان یک تکلیف بر عهده می‌گیرند و باری است که بر دوش می‌های کشند. (عسگریان، ۱۳۹۷). موضوع مدیریت، انسان به لحاظ سازمانی است و بدون شناخت صحیح او، دانش مدیریت از پایگاه علمی مستحکمی برخوردار نیست و در کاربرد نیز به مرتبه کارآمدی کامل نم‌رسد. در این میان، «تصمیم‌گیری»، که دارای جایگاه و نقش ویژه‌ای در مدیریت است و مترادف مدیریت شمرده شده، در نظر و عمل، بیش از همه بر زیرساخت‌های انسان‌شناسانه تکیه دارد و از آنها اثر می‌پذیرد (بخشی و نقی پور فر، ۱۳۹۴). مدیریت اسلامی و آثار آن و تربیت مدیران لایق از اهم مبانی فکری دینی محسوب می‌شود. انسان نمی‌تواند به گونه‌ای ناموزون و همچون وصله‌ای ناهم‌رنگ در جهان هستی زندگی کند. او به همان اندازه که از نظام، تشکیلات و مدیریت فاصله گیرد با شکست و ناکامی روبرو خواهد شد و محکوم به فناست. مدیریت از دیدگاه آموزه‌ها و منابع اصیل اسلامی دارای شرایط و اصولی است که مدیر را در رسیدن به اهداف مدیریتی، یاری می‌کند. در متون معتبر از جمله قرآن و نهج البلاغه، مسئله مدیریت در ابعاد مختلف آن از مدیریت سیاسی رفته تا اقتصادی و حتی مدیریت خانواده مورد توجه قرار گرفته است. مدیریت اسلامی تأثیر مثبتی بر سازمانها و ادارات خواهد داشت که در این مقاله تلاش خواهد شد تا ابعاد این بحث به طور کامل روشن گردد.

بررسی‌های علمی و به ویژه مشاهدات عینی نشان می‌دهد یکی از علل اصلی مشکلات در سطوح خرد و کلان مدیریت، آن است که نظام‌های مدیریتی در دو حوزه نظریه پردازی براساس آگاهی از همه ابعاد وجودی انسان و با توجه به هدف آفرینش و شناخت عواملی که او را در رسیدن به هدف نهایی کمک می‌کند، تنظیم نشد؛ بلکه براساس مبانی انسان شناختی مادی یا غیر الهی شکل گرفته است. بنابراین، یکی از موضوعات اساسی نقش مهمی در شکل‌گیری دانش

و نظریه «مدیریت اسلامی» و تحقق آن دارد - تبیین دیدگاه اسلام درباره ابعاد و مولفه های انسان‌شناسانه تاثیرگذار بر عرصه‌های مهم مدیریت است. در این میان، از بین حوزه‌های گوناگون مدیریت، حوزه «تصمیم‌گیری» دارای اهمیت خاصی است و نقش بسزایی در تحقیق مدیریت اثربخش و کارآمد دارد؛ زیرا تمام فعالیت و اقدامات مدیریت، حاصل فرایند تصمیم‌گیری است و تصمیم‌گیری با تمامی وظایف مدیران در هم تنیده است. از سوی دیگر، چون تصمیم‌گیری فرایندی در وجود انسان دارد که به وسیله امکانات و فعالیت‌های درونی شکل می‌گیرد، شناسایی و آگاهی از این امکانات درونی، برای فهم دقیق تصمیم‌ها و درک ویژگی تصمیمات و چگونگی تصمیم‌گیری و شناخت عناصر و عوامل موثر بر آن، ضروری است. یک دسته از این امکانات و فعالیت‌ها مربوط به بعد شناختی انسان می‌شود که شامل انواع ادراک، منابع ابزارها، مبانی و مولفه‌های آن می‌شود (بخشی و نقی پور فر، ۱۳۹۴). مسئله طراحی مدل گونه‌شناسی مدیریت اسلامی از دیدگاه اندیشمندان آیت الله جوادی آملی، مصباح یزدی و مهدوی کنی از جمله دغدغه‌های محقق در حوزه مدیریت اسلامی بوده است. مدیریت اسلامی مفهومی است که در ادبیات مدیریت وارد حوزه مدیریت شده است. با این وجود در سال‌های اخیر به نظر می‌رسد مفهوم مدیریت اسلامی مفهومی کلی و جامع است و برای ورود به آن و عملیاتی سازی آن نیازمند راهبردهایی اجرایی تر هستیم. به نظر می‌رسد مدیریت اسلامی تابع هدفی بلندمدت و کلان است که برای عملیاتی‌سازی، نیازمند اقدامات و سیاست‌های قابل دسترس می‌باشد. فرض این تحقیق نیز این است که این مهم قابل دستیابی است. از طرف دیگر به نظر می‌رسد آنچه در صحنه مدیریت امروز ما به شدت دچار بحران است مسئله مدیریت اسلامی است. نسخه‌هایی که به جای حل طولانی مدت مسئله تلاش می‌کنند تا در برهه‌های زمانی کوتاه و با اقدامات کوتاه مدت به حل مسئله بپردازند. به همین سبب به نظر می‌رسد پرداختن به مسئله مدیریت اسلامی به علت ظرفیت جهان شمول و نوع جهان‌بینی آن یک امر مهم است و از لحاظ تئوریک طراحی مدیریت اسلامی با مبنا قرار دادن دیدگاه اندیشمندان آیت الله جوادی آملی، مصباح یزدی و مهدوی کنی، برداشت جامعه علمی جهت گفتمان‌سازی و پیاده سازی آن در میدان عمل ضرورتی دیگر. در نتیجه در این تحقیق تلاش می‌شود به طراحی مدیریت اسلامی با نگاهی متفاوت از دیگران و با توجه به برداشت چند تن از جامعه علمی این حوزه مبتنی بر آرای اندیشمندان آیت الله جوادی آملی، مصباح یزدی و مهدوی کنی در این حوزه بپردازیم.

لذا با توجه به اهمیت مدیریت اسلامی و ذکر این نکته که تاکنون پژوهش‌های جامعی در این زمینه انجام نگردیده است، ضرورت عملی انجام چنین پژوهشی احساس می‌شود تا پس از شناخت و بررسی جامع و ارائه الگویی مناسب، مدیریت بتواند از طریق بکارگیری طراحی مدیریت اسلامی از دیدگاه اندیشمندان آیت الله جوادی آملی، مصباح یزدی و مهدوی کنی به مدیریتی کارآمد و پویا با عملکرد بالا در آینده تبدیل گردند و اثربخشی خود را برای انجام ماموریت و رسالت مهمی که دارند در راستای تحقق اهداف، امکان‌پذیر نمایند. از سوی دیگر، با بررسی پیشینه تحقیقات انجام شده مشخص می‌گردد که تاکنون الگویی برای مدیریت اسلامی از دیدگاه اندیشمندان آیت الله جوادی آملی، مصباح یزدی و مهدوی کنی ارائه نشده است که در این تحقیق برآنیم که این امر تحقق یابد و به عنوان کمک این تحقیق به دانش روز دنیا مطرح گردد. بنابراین، محقق درصدد طراحی شبکه ای از مفاهیم بنیادی در این حوزه می‌باشد.

مبانی نظری

مدیریت اسلامی

باتوجه به اینکه از مدیریت اسلامی، برداشت‌های گوناگون وجود دارد، می‌توان معنای صحیح‌تری برای مدیریت اسلامی مطرح کرد که کامل‌ترین آنها نیز باشد. مدیریت اسلامی عبارت است از مدیریتی که براساس نظریه‌پردازی و تولید علم، توسط دانشمند مسلمان که با تکیه بر مبانی اسلامی و مفروضات بنیادین آن، با روشهای مختلف، اعم از تعبدی و عقلی (تجربی)، به منظور ایجاد یا بهبود رفتارها، روشها، فنون، ابزار، ساختارها و الگوها، برای رفع مسائل و مشکلات و تامین نیازهای مادی و معنوی و رشد و اعتلای جامعه اسلامی شکل می‌گیرد (نجاری، ۱۳۸۶).

مدیریت اسلامی از دیدگاه مهدوی کنی

از نظر مهدوی کنی، مدیریت فی نفسه یک علم نیست، یک هنر است. اما معنای هنر بودن این نیست که هیچ علمی لازم ندارد یا تجربه نمی‌خواهد... این است که مدیریت هنر است و هنر یک استعداد ذاتی است که علوم مختلف را لازم دارد» (جعفری هفتخوانی، ۱۳۹۶). استاد معتقد بودند که برای تحقق مدیریت اسلامی و برپایی سازمان اسلامی، علاوه بر سه مقوله استعداد، علم و تجربه؛ علوم موردنیاز یک مدیر اسلامی توانمند نیز به سه دسته قابل تقسیم اند: علم مدیریت، علوم تخصصی مربوط به حوزه تحت مدیریت و شناخت نظام ارزشی اسلام. همچنین دو شرط زیر را نیز باید بر آن مقدمات افزود: انگیزه و اراده مدیران و کارکنان سازمان برای تحقق یک سازمان اسلامی؛ و صبر و تدریج در مقام عمل تا انسانهای سازمانی بتوانند به تدریج نظام ارزشی اسلام را در سازمان به کار گیرند و پیاده کنند (مهدوی کنی، ۱۳۹۴).

مدیریت اسلامی از دیدگاه جوادی آملی

از دیدگاه جوادی آملی، اسلام عبارت است از مجموعه ای از عقاید (اعتقاد به توحید، نبوت، معاد، امامت)، احکام (دانستن حلال و حرام، طهارت و نجاست... و عمل به آنها)، اخلاق (عادل بودن و ظالم نبودن، متواضع بودن، راستگو بودن و دروغگو نبودن، رئوف و مهربان بودن و خلق نیکو داشتن، حسود و طماع و کینه توز و عبوس و ... نبودن)، و حقوق (رعایت حق مردم و حرمت تجاوز به مال و جان و عرض آنان و یک سلسله احکام قضایی برای تنبیه متجاوز در صورت تعدی از حقوق) (جوادی آملی، ۱۳۹۴) که از ناحیه خدا برای هدایت و رستگاری بشر (جوادی آملی ۱۳۸۶) و در قالب الفاظ (کتاب و سنت) و توسط وحی به پیامبر اسلام (ص) نازل شده است (جوادی آملی ۱۳۸۵). بنابراین هر علم انسانی مبتنی بر اسلام باید دارای سه بعد توصیفات و ارزشها و رفتارها باشد و به ترتیب با اعتقادات و احکام و اخلاق اسلامی ارتباط داشته باشد. به همین ترتیب، ابعاد مدیریت اسلامی عبارت خواهند بود از: توصیفات مدیریتی (متناسب با اعتقادات اسلامی)، ارزشهای مدیریتی (متناسب با ارزشهای اسلامی)، رفتارهای مدیریتی (متناسب با احکام اسلامی). به بیان دیگر، مدیریت اسلامی مجموعه ای است متناسب با دین به معنی اخص که اولاً مبتنی بر اعتقاد به توحید و خداگرایی، نبوت، معاد و امامت است؛ ثانیاً باید با نبایدها محدودیت های شرعی و عمل به آنها در کلیه روابط آن رعایت می شود؛ ثالثاً اصول عدالت و انصاف، صداقت و راستگویی، محبت محوری، رفتار نیکو، تواضع و فروتنی، اعتماد و اعتماد سازی و وفای به عهد از یک طرف و پرهیز از رفتار آمرانه و متکبرانه، حسادت، کینه ورزی، رانت خوری، منت گذاری از طرف دیگر در آن مورد تاکید است؛ رابعاً رعایت حق مردم و مردم محوری، رضایتمندی مردم، برخورد مناسب با عیوب مردم، صلح مداری، مباشرت در کارها، پرهیز از مردم گریزی، حرمت تجاوز به مال و جان و عرض مردم، رعایت یک سلسله احکام قضایی برای جلوگیری از تجاوز و تعدی به حقوق مردم ضروری است (امیری، ۱۴۰۰). جنبه دیگر نظریه علم دینی آیت الله جوادی آملی تعمیم مفهوم دین است که این موضوع هم نقشی بسزا در تبیین مفهوم علوم انسانی و به ویژه مدیریت اسلامی ایفا می کند. دین از یک حدیث دارای دو بعد هستی شناسی و معرفت شناسی است. در بعد هستی شناسی «از منشا پیدایش دین سوال می شود» و پاسخ آن است که «دین مخلوق اراده و علم ازلی خداوند است و هیچ عامل دیگری جز خدای سبحان در تدوین محتوای آن سهمی ندارد» (واعظی، ۱۳۹۰). اما در بعد معرفت شناسی «پرسش آن است که بشر از کجا و به چه طریق به محتوای دین و علم معرفت پیدا می کند و منابع معرفتی دین کدام اند». در این حالت «عقل و نقل، بعد از وحی و تحت تاثیر آن، هر دو منبع معرفت شناسی دین» را تامین می کنند (واعظی، ۱۳۹۰). براساس نظر آیت الله جوادی آملی، برای اسلامی بودن هر علم و از جمله مدیریت ابعاد اصلی آن باید دارای شرایط و ویژگی های خاصی باشند؛ بدین معنی که در مدیریت اسلامی اولاً متناسب و هماهنگ با هستی شناسی و جهان بینی اسلامی (که در آن همه چیز و از جمله انسان مخلوق است) هر آنچه بخواهد موضوع مدیریت اسلامی قلمداد شود قبل از هر چیز باید به منزله امری مخلوق ملاحظه شود (پیروزمند ۱۳۹۲). زیرا «براساس جهان بینی اسلامی، خلقت انسان امری هماهنگ با هستی است و لذا خصوصیات، ویژگیها، و ابعاد وجودی او نیز مستقل و منتزع از نظام هستی و خلقت قابل تجزیه و

تحلیل نیست» (امیری و عابدی جعفری ۱۳۹۲). با توجه به تعالیم اسلامی، می‌توان مدیریت اسلامی را مدیریتی دانست که «زمینه رشد انسان را فراهم کرده و مطابق کتاب و سنت و روش پیامبر (ص) و امامان معصوم (ع) و علوم و فنون و تجارب بشری و در جهت رسیدن به اهداف نظام و سازمان در ابعاد مختلف، همانند یک محور، مدار، و قطب عمل می‌کند» (جوادی آملی، ۱۳۹۴). مراجعه به آموزه‌های اسلامی خصوصیات و ویژگی‌هایی را برای مدیریت اسلامی رقم می‌زند که با ملاحظه آنها می‌توان ماهیت، ابعاد، و ارکان آن را ترسیم کرد. انسان و منابع انسانی، به منزله کانون مباحث مدیریتی، مبتنی بر مبانی انسان‌شناسی اسلامی، طوری توصیف شده که توجه به آنها هدف گذاری ها، برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌ها را در مسیری خاص جهت می‌دهد. مخلوق بودن انسان از یک طرف دال بر آن است که خلقت او هدف دار و غایت‌مدار است و مدیریت باید رشد و توسعه وجودی او را مد نظر قرار دهد و از طرف دیگر انسان در مقام آیت و نشانه‌ای از خالق خود باید تکریم شود- و لقد کرمانا بنی آدم - و در همه زمینه‌ها به ارزش و جایگاه او توجه شود. در همین رابطه، مقام خلیفه الهی و خداگونه شدن، ماهیت دوگانه مادی و معنوی، و نقش آگاهی و افعال اختیاری انسان در رشد و تعالی او باعث می‌شود مدیریت اسلامی صبغه‌ای خاص به خود بگیرد (جوادی آملی، ۱۳۹۴). براساس تعالیم اسلامی، مدیریت و مسئولیت یک امانت الهی تلقی شده که سپردن آن به اهلس و توجه به شایسته‌سالاری و داشتن تخصص و تعهد در مسیر امانت‌داری و رعایت آن مورد تاکید است؛ «ان الله یامرکم ان تودوا الامانات الی اهلها». خصوصیات و توانایی‌ها و مهارت‌هایی برای مدیران و رهبران برشمرده شده که توجه به آنها اثربخشی آنها را تضمین می‌کند (جوادی آملی، ۱۳۹۴)؛ مانند قدرت (بدنی، علمی، بیانی)، تسلط بر کار، امانت‌داری (قالت احداهما یا ابت استاجره ان خیر من استاجرت القوی الامین)، علم (کارشناسی علمی و فنی)، پاکی (انک الیوم لدینا مکین امین؛ قال اجعلنی علی خزائن الارض، انی حفیظ علیم)، تخصص و تعهد همچنین مروری بر روایات و آموزه‌های اسلامی، به ویژه نهج البلاغه و فرمان تاریخی امام (ع) به مالک اشتر، بیانگر اصول و جهت‌گیری‌های خاصی بر مدیریت اسلامی است: تقید به انصاف و عدالت (نسبت به خدا، خودف مردم، آشنایان) و پرهیز از ظلم و تجاوز به دیگران، توجه به رضایتمندی مردم و پرهیز از رانت خواری و پروبال دادن به خواص (امیری، ۱۳۹۴)، اعتماد و اعتمادسازی و شیوه‌های جلب اعتماد (امیری، ۱۳۹۴)، وفای به عهد و جایگاه و ارزش و آثار و لوازم ایجابی و سلبی آن (امیری، ۱۳۹۴)، خداگرایی، مردم‌گرایی، مدیریت برخورد، خودشناسی، خودکنترلی، خودسازی (امیری، ۱۳۹۴)، تاکید بر رفتارهای ایجابی (مثل اعتدال در رفتار، برخورد مناسب با عیوب مردم، صلح‌مداری، مباشرت در کارها، محکم کاری در امور، عبرت‌آموزی و بهره‌گیری از تجارب دیگران) (امیری، ۱۳۹۵)، پرهیز دادن از رفتارهای سلبی (مانند رفتار آمرانه، متکبرانه، مردم‌گریزی، منت‌گذاری، تملق و مبالغه در کار) (امیری، ۱۳۹۵).

یکی دیگر از ارکان نظریه علم دین آیت الله جوادی آملی، که می‌تواند به تبیین مفهوم مدیریت اسلامی کمک کند، نگاه ایشان به علم و تجزیه و تحلیل ابعاد آن است. وجه مشترک مفهوم علم در دیدگاه‌های مختلف آن است که «علم یعنی کشف واقع» و «مطابق بودن اندیشه با نفس الامر» و «همین امر، ملاک و معیار ثبوتی صحت و سقم شناخت است» (جوادی آملی ۱۳۹۲). «منظور از نفس الامر این است که شی در حد ذات خود دارای حقیقت و واقعیت معینی است ... که در آن هیچ گونه دگرگونی راه ندارد» (جوادی آملی ۱۳۸۶). با این نگاه «علم، به تبع موضوع معرفت، هم تمامی انواع معرفت را که در لایه‌های مختلف وصول به آن قرارداد شامل می‌شود و هم معیار صحت و سقم معرفت را بیان می‌کند» (جوادی آملی ۱۳۹۲). در نظریه علم دینی آیت الله جوادی آملی «تمایز علوم به تمایز موضوعات بستگی دارد و تعیین و تمایز روش‌ها به تمایز موضوعات وابسته است» و در نتیجه «صبغه دینی و غیر دینی داشتن علوم نیز به موضوعات بستگی دارد؛ هر موضوع خاص روشی خاص می‌طلبد و صبغه‌ای مخصوص به خود دارد» (جوادی آملی ۱۳۹۲). با توجه به اینکه علوم طبیعی اعم از علوم تجربی و علوم انسانی است و مدیریت نوعی علوم انسانی است، زمانی می‌توان آن را اسلامی دانست که اصول و عناصر محوری آن از نقل اخذ شده باشد. بنابراین «اگر علمی صرفاً محصول

تجارب بشری باشد و هیچ ردپایی از آن در متون نقلی یافت نشود. نمی‌توان بر آن علم اسلامی اطلاق کرد» (جوادی آملی ۱۳۹۴). مدیریت هم اسلامی است از آن جهت که «افزون بر ترغیب بیرونی (یعنی خوب بودن خدمت به خلق و احسان به مردم از لحاظ عقلی) در درون متون دینی هم عناصر محوری فراوانی نسبت به آن ارائه شده و علم بشری صرف نیست که بشر در آن مستقل باشد و نیازمند به شارع نباشد» (جوادی آملی ۱۳۹۴).

مدیریت اسلامی از دیدگاه مصباح یزدی

از نظر مصباح یزدی، یکی از شاخص‌های جامعه پیشرفته، پیشرفت مدیریت است. اگر بخواهیم جوامع را از لحاظ تکامل با همدیگر مقایسه کنیم یکی از شاخص‌های پیشرفت، مدیریت است. این در کارهای ساده هم قابل تجربه است، چه رسد به کارهای کلان و کشورداری و تا امور بین الملل. «مدیریت اسلامی» یعنی چه؟ این فرع مسئله کلی تری است که آیا اسلام با علوم، با معارف، با فنون ارتباطی دارد یا ندارد؟ آیا اسلام می‌تواند تأثیری در این زمینه بگذارد یا نه؟ چه رابطه ای بین اسلام و علوم به معنای عام، که شامل فنون و روش‌های اجرایی و کاربردی هم بشود وجود دارد؟ پاسخ این سؤال به اجمال داده شد. از همان اوایل انقلاب و در طول این سی و چند سال، تلاشهای زیادی انجام گرفته است و اخیراً اهتمام بیشتری از سوی بسیاری از دلسوزان مبذول می‌شود که این رابطه شفاف تر شود و ارتباط بین اسلام و علوم و نقشی که اسلام می‌تواند در تحول علوم داشته باشد تبیین شود و مورد توجه قرار بگیرد و از آن استفاده شود. در همایشی بین المللی که در همین زمینه برگزار شد مفروض کسانی که در این عرصه وارد شدند این بود که به عنوان یک پیش فرض مسلم، اسلام در مدیریت نقش اساسی دارد و نمیتوان این موضوع را نادیده گرفت. اسلام سر جای خودش، ما نمی‌توانیم مدیریت را با روش‌های دیگران و براساس آموزه‌های آنها اعمال کنیم. این در یک نظام اسلامی شدنی نیست. منتها این ادعا مثل خیلی از ادعاهای دیگر، اول به صورت خام به ذهن‌ها جاری می‌شود و به صورت ارتکازی قابل قبول است، اما نیاز به تبیین دارد که چرا اسلام بر مدیریت تأکید دارد. اسلام در کجای مدیریت، ایفای نقش می‌کند؟ متأسفانه در این زمینه، کار قابل توجهی سراغ ندارم. اما یکی از کارهای نسبتاً آکادمیک که در زمینه علوم انسانی صورت گرفت نگارش کتاب فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی بود که از طرف مؤسسه انجام شد و مقام معظم رهبری به وزیر وقت اشاره فرمودند که هر تحولی در آموزش و پرورش، باید مبتنی بر فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی باشد و باید اول این تدوین شود. به هر حال، مؤسسه این کار را به عهده گرفت و شاید قریب دو سال طول کشید تا این کتاب تهیه شد. شیوه‌های برای بررسی مسائل مبنایی در علوم که جنبه اسلامی دارد در این کتاب به کارگرفته شده که این شیوه در علوم دیگر هم قابل اقتباس است. (مصباح یزدی، ۱۳۹۲). آیت الله مصباح درباره دین‌نگاهی متفاوت داشته و دین را به معنای باور‌ها و ارزشهایی که در راستای سعادت حقیقی انسان هستند در نظر می‌گیرد (مصباح یزدی، ۱۳۹۲). ایشان با توجه به تعریف برگزیده خود از دین، معتقد است: دین اصالتاً تعهدی برای بیان حقایق عینی و خارجی ندارد، مگر در جایی که بیان آن حقایق برای سعادت انسان ضرورت داشته باشد و راه دیگری برای کشف آنها وجود نداشته باشد.

از این رو، از نگاه وی، بیان مطالب مربوط به امور فیزیکی و شیمیایی، مسائل مربوط به درمان بیماری‌های جسمی و روحی و هزاران مسئله دیگر از این قبیل، از وظایف دین نیست. اگر هم چنین مطالبی را در متون دینی مشاهده می‌کنیم، اموری جنبی هستند که نه ذکرشان دین را کامل‌تر می‌کند و نه عدم بیان آنها، موجب نقصان در دین می‌شود. با توجه به این دیدگاه‌ها، می‌توان گفت: از نگاه ایشان، دین از حیث توصیفی قلمروی حداقلی دارد (فتحعلی و مطیعی، ۱۳۹۹). اما از جهت هنجاری، آیت الله مصباح معتقد است: همه کنش‌های اختیاری انسان در سعادت و شقاوت نهایی او نقش دارند. از سوی دیگر چنانچه گفته شد، مسائلی که معطوف به سعادت انسان باشند، در قلمرو و محدوده دین قرار دارند. لذا می‌توان گفت: هر فعل اختیاری انسان، از جهت رابطه اش با سعادت اخروی او، در قلمرو توصیه‌ها و دستورات دینی قرار می‌گیرد (مصباح یزدی، ۱۳۹۴). بنابراین، با توجه به تعریف آیت الله مصباح از دین، قلمرو دین از نظر ایشان، از جهت هنجاری،

گستره ای حداکثری داشته و همه ابعاد زندگی را در خود جای داده است (مصباح یزدی، ۱۳۹۲). به عبارت دیگر، درست است که آیت الله مصباح معتقد است که قلمرو دین، همه عرصه های زندگی را در بر می گیرد (مصباح یزدی، ۱۳۹۱). اما این شمول، از جهت رابطه آنها با سعادت حقیقی انسان و به عبارت دیگر، از جهت تاثیر آنها در هدایت انسان است. نه اینکه رابطه مادی و دنیوی میان پدیده های مختلف را بررسی کند و به عنوان دین، درباره آنها اظهار نظر کند. به باور آیت الله مصباح، از مباحث مربوط به ضرورت دین و نیز از توجه به هدف دین فهمیده می شود که آنچه بر عهده دین است؛ تبیین تاثیر امور مختلف بر سعادت و شقاوت انسان است. بنابراین، قلمرو دین در این نگاه، از جهت هنجاری، حداکثری بوده و همه ابعاد زندگی را در خود جای داده است. اما از جهت توصیفی، آیت الله مصباح صرفاً اموری را در حوزه قلمرو دین می تواند که مرتبط با سعادت حقیقی بشر باشند. از این رو، مواردی مثل گزاره های توصیفی طبی، فیزیکی، شیمیایی، اقتصادی، روانشناختی و... را حتی اگر از دلیل نقلی به دست آمده باشند، از این دایره خارج می داند (مصباح یزدی، ۱۳۹۲).

روش تحقیق

پژوهش حاضر مطالعه ای کیفی است و در بخش کیفی روش تحلیل مضمون است. روش تحلیل مضمون از جمله روش های پژوهش استقرایی و اکتشافی محسوب می شود و ریشه در واقعیت داشته و برای حوادث به همان شکلی که رخ می دهند، توضیحاتی ارائه می کند. موضوعی پژوهش به طور اساسی ماهیتی پارادایمی دارد و شبکه ای از مفاهیم ارائه شده که برای کدگذاری مقولات و استخراج نتایج پژوهش طراحی شده است. هر کدام از نمونه های مورد مطالعه به صورت مجزا و بر اساس شش مرحله زیر مورد بررسی قرار گرفته اند: ۱- آشنایی با داده ها، ۲- ایجاد کدهای اولیه، ۳- جستجوی تیم ها، ۴- بازبینی تیم ها، ۵- تعریف و نام گذاری تیم ها و ۶- تهیه گزارش. نمونه برداری در راهبرد پژوهشی تحلیل مضمون به صورت غیر تصادفی، هدفمند و تئوریک صورت گرفته و هدف آن بهینه ساختن مفاهیم و مقولات است. همچنین این نمونه گیری تا رسیدن به کفایت نظری یعنی تا جایی که با اضافه کردن داده ها، در الگوی نهایی تغییری به وجود نیاید، ادامه می یابد جامعه آماری در حوزه کیفی شامل خبرگان جامعه علمی و متخصصان دانشگاهی بودند که به صورت هدفمند انتخاب شده است و تعداد خبرگان در بخش کیفی ۱۰ نفر بوده است. با توجه به شیوه گردآوری اطلاعات چنانچه هدف از مصاحبه، اکتشاف و توصیف عقیده ها و نگرش های مصاحبه شونده باشد و نیز با در نظر گرفتن زمان و منابع در دسترس ۱۰ نمونه برای مصاحبه کافی خواهد بود. داده های این پژوهش بر اساس مصاحبه های نیمه ساختاریافته از تعداد ۱۰ نفر از اعضای هیئت علمی و کارشناسان خبره گردآوری شده است. در انجام مصاحبه ها، با طرح پرسشهایی ابتدا چارچوب مصاحبه، شامل معارفه، بیان علت مصاحبه و تعریفی کلی از مدیریت اسلامی از دیدگاه اندیشمندان آیت الله جوادی آملی، مصباح یزدی و مهدوی کنی ارائه شده و سپس سؤالیهای تحقیق بر اساس ساختار طراحی شده از مصاحبه شونده، پرسیده شده است.

یافته ها

روش تحلیل داده ها در فاز کیفی بر اساس روش تحلیل تم است. نگارش تحلیل از همان مرحله اول شروع می شود. به طور کلی، هیچ راه منحصر به فردی برای شروع مطالعه در مورد تحلیل تم وجود ندارد. هر کدام از نمونه های مورد مطالعه به صورت مجزا و بر اساس شش مرحله زیر مورد بررسی قرار خواهند گرفت. پس از انجام شش مرحله مذکور، تحلیل های ثانویه انجام گرفت که به واکاوی روابط و شبکه مضامین، شباهت ها و تفاوت ها منتهی شده است. مراحل شش گانه تحلیل تم در این تحقیق، به شرح زیر بوده است ۱- آشنایی با داده ها؛ برای اینکه محقق با عمق و گستره محتوایی داده ها آشنا شود لازم است که خود را در آنها تا اندازه ای غوطه ور سازد. غوطه ور شدن در داده ها معمولاً شامل "بازخوانی مکرر داده ها" و خواندن داده ها به صورت فعال (یعنی جستجوی معانی و الگوها) است. ۲- ایجاد کدهای اولیه:

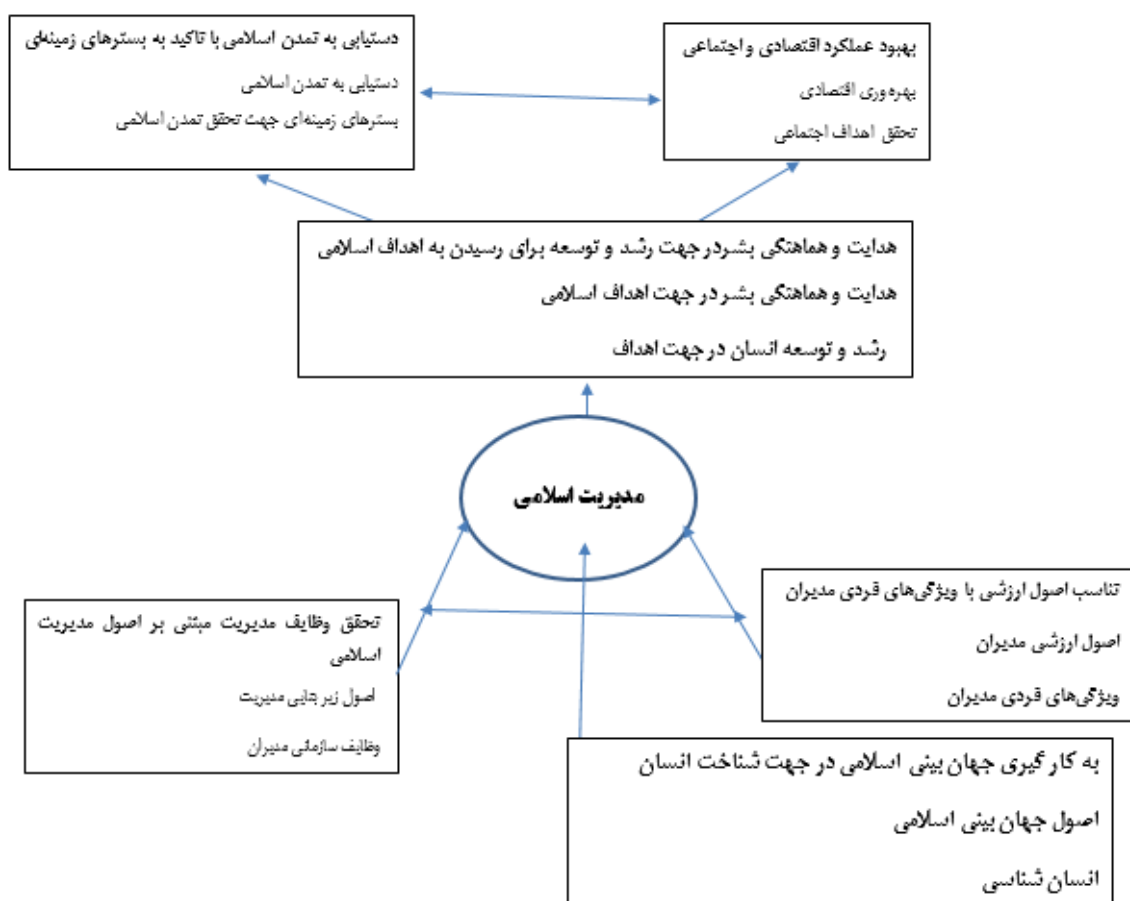
مرحله دوم زمانی شروع میشود که محقق داده‌ها را خوانده و با آنها آشنایی پیدا کرده است. این مرحله شامل ایجاد کدهای اولیه از داده‌ها است. کدها یک ویژگی داده‌ها را معرفی می‌نمایند که به نظر تحلیلگر جالب می‌رسد. داده‌های کدگذاری شده از واحدهای تحلیل (تمها) متفاوت هستند. ۳- جستجوی تمها: این مرحله شامل دسته‌بندی کدهای مختلف در قالب تمهای بالقوه، و مرتب کردن همه خلاصه داده‌های کدگذاری شده در قالب تمهای مشخص شده است. در واقع محقق، تحلیل کدهای خود را شروع کرده و در نظر می‌گیرد که چگونه کدهای مختلف میتوانند برای ایجاد یک تم کلی ترکیب شوند. ۴- بازبینی تمها: مرحله چهارم زمانی شروع می‌شود که محقق مجموعه‌ای از تمها را ایجاد کرده و آنها را مورد بازبینی قرار می‌دهد. این مرحله شامل دو مرحله بازبینی و تصفیه تمها است. مرحله اول شامل بازبینی در سطح خلاصه‌های کدگذاری شده است. در مرحله دوم اعتبار تمها در رابطه با مجموعه داده‌ها در نظر گرفته می‌شود. ۵- تعریف و نام‌گذاری تمها: محقق در این مرحله، تمهایی را که برای تحلیل ارائه کرده، تعریف کرده و مورد بازبینی مجدد قرار می‌دهد، سپس داده‌ها داخل آنها را تحلیل می‌کند. به وسیله تعریف و بازبینی کردن، ماهیت آن چیزی که یک تم در مورد آن بحث می‌کند، مشخص شده و تعیین می‌گردد که هر تم کدام جنبه از داده‌ها را در خود دارد. ۶- تهیه گزارش: مرحله ششم زمانی شروع می‌شود که محقق مجموعه‌ای از تمهای کاملاً آبدیده در اختیار داشته باشد. این مرحله شامل تحلیل پایانی و نگارش گزارش است به این ترتیب که مقوله محوری را به شکل نظام‌مند به دیگر مقوله‌ها ربط داده و آن روابط را در چارچوب یک روایت ارائه کرده و مقوله‌هایی را که به بهبود و توسعه بیشتری نیاز دارند، اصلاح می‌کند. پس از انجام دسته‌بندی فوق، مفاهیم و مقوله‌های استخراج شده به صورت نظام‌مند به یکدیگر مرتبط و در قالب یک مدل پارادایمی ترسیم گردیدند. کدگذاری انتخابی و در قالب جدول ۱ و شکل ۱ ارائه شده است.

جدول ۱- مفاهیم و مقوله‌های استخراج شده

مضامین سازنده	مضامین فراگیر	کدهای اولیه (مضامین پایه)
هدایت و هماهنگی بشر در جهت اهداف اسلامی	هدایت و هماهنگی بشر در جهت اهداف اسلامی	هماهنگی و سازگاری آموزه‌ها و اهداف اسلامی
		هدایت و رستگاری بشر
		متناسب و هماهنگ با هستی‌شناسی و جهان بینی اسلامی
		وحدت قلمرو علم با قلمرو معارف دینی
		وحدت قلمرو علم با قلمرو
		رشد و توسعه وجودی
		تربیت فردی و مدیریت اجتماعی زندگی انسانها
		رشد انسان در ابعاد فردی و اجتماعی و هماهنگ با آموزه های اسلامی
		رشد و تعالی جامعه اسلامی
		اهداف نظام و سازمان
دستیابی به تمدن اسلامی	دستیابی به تمدن اسلامی	دستیابی به علوم انسانی متناسب با آن تمدن
		تحقق تمدنی اسلامی
		تولید علوم اسلامی
		آفرینش نظام سپهری
		دینی بودن علم
اصول ارزشی مدیران	اصول ارزشی مدیران	شناخت افعال خداوند
		رفتار مدیران و رهبران
		توصیفات مدیریتی
		ارزش های مدیریتی
		رفتارهای مدیریتی
		قوانین و احکام عملی
		معرفی عقاید صحیح
ارائه ارزش های حقیقی و برنامه های عملی		
دستیابی به تمدن اسلامی با تاکید به بسترهای زمینه‌ای	دستیابی به تمدن اسلامی با تاکید به بسترهای زمینه‌ای	تولید علوم اسلامی
		آفرینش نظام سپهری
		دینی بودن علم
		شناخت افعال خداوند
		رفتار مدیران و رهبران

	ویژگی‌های فردی مدیران	نظام ارزشی		
		سیستم رفتاری		
		عدالت خواهی		
		حق جویی		
		تعلیم و آگاهی بخشیدن		
		عدل		
		خداشناسی دینی		
		رفتار مدیران و رهبران		
		اجرای قوانین الهی		
		زهد و تقوا		
		جنبه های فکری و روحی و اجتماعی انسان		
		اجتماع محور		
		تعالیم اسلامی		
		شیوه به کارگیری منابع انسانی و امکانات مادی		
		موازین ارزشی و موارث فرهنگی اسلامی		
به کار گیری جهان بینی اسلامی در جهت شناخت انسان	اصول جهان بینی اسلامی	هستی شناسی دین		
		معرفت شناسی دین		
		امانت الهی		
	انسان شناسی	انسان و منابع انسانی		
		صحت و سقم شناخت		
		حفظ کرامت انسان‌ها		
		حیات اجتماعی انسان		
		نفس الامر		
		شان انسانی و عواطف انسانی		
		مجهاز به نیروی اراده و اختیار		
		متناسب با حرکت تکاملی انسان		
		ترغیب بیرونی		
		انسان شناسی اسلامی		
		بهبود عملکرد اقتصادی و اجتماعی	بهره وری اقتصادی	اثر بخشی
				کیفیت کارها و تولیدات
سلامت اقتصادی جامعه				
تحقق اهداف مادی و معنوی				
عملکرد اقتصادی				
کارآمدی عینی				
پیشرفت های تکنولوژیکی				
افزایش ثروت عمومی جامعه اسلامی				
تحقق اهداف اجتماعی	عملکرد اجتماعی			
	تصمیم های عاقلانه تر و سنجیده تر			
	اصلاح جامعه و پیشرفت			
	وصول اهداف سازمانی			
	کمال رساندن حکومت اسلامی			
	وصول اهداف سازمانی			
سودرسانی به دیگران				
ارتقای فرهنگی و رشد معنوی کارکنان				

یکی از تفاسیری که از داده‌های جدول ۱ می‌توان ارائه داد، این است که اساس اداره امور اقتصادی و سیاسی و بین‌المللی به مدیریت علمی نیاز دارد و از جمله اصول مدیریت برنامه‌ریزی است. با توجه به یافته‌های تحقیق فرآیند مدیریت اسلامی با به‌کارگیری جهان‌بینی اسلامی در جهت شناخت انسان با اصول جهان‌بینی اسلامی و انسان‌شناسی که از پیش فرض‌های بنیادین است شروع می‌گردد. در ادامه با تحقق وظایف مدیریت مبتنی بر اصول مدیریت اسلامی و تناسب اصول ارزشی با ویژگی‌های فردی مدیران، مدیریت اسلامی علاوه بر شکل‌گیری و تکمیل شدن به وظیفه اصلی خود که هدایت و هماهنگی بشر در جهت رشد و توسعه برای رسیدن به اهداف اسلامی است، می‌پردازد که منجر به بهبود عملکرد اقتصادی و تحقق اهداف اجتماعی می‌گردد. در نهایت امر، فرآیند مدیریت اسلامی با تأکید بر بسترهای زمینه‌ای، دستیابی به تمدن اسلامی را میسر می‌سازد. نکته قابل توجه در این فرآیند این است که هرچند مبدا و مقصد مشخص است اما توجه به رهبری و راهبری، منجر به نتایج متفاوتی می‌شود. در زبان قرآن تنها چیزی که به آن نعمت گفته می‌شود و از آن سوال می‌گردد، نعمت رهبر الهی است (تکواثر/۸)، و صرف انجام وظایف مدیریتی، بدون رهبری و راهبری الهی دستیابی به موفقیت امکان‌پذیر نیست، دلالت این امر به خاطر نوع آفرینش انسان است که بر خلاف موجودات دیگر که هدایت تکوینی برای زندگی آنها کفایت می‌کند، انسانها علاوه بر هدایت تکوینی و الهام زشتی‌ها و خوبی‌ها، نیازمند هدایت تشریحی نیز می‌باشد که این هدایت با راهبری معصومین می‌باشد یا طاغوتیان، نتیجه انتخاب، بهشت دنیوی و اخروی یا جهنم دنیوی و اخروی است (شکل ۱).

شکل ۱. شبکه مفهومی اقتباس شده از روش تحلیل مضمون

مدیریت اسلامی یا انواع مدیریت‌های الهی در حکومت پیامبران الهی بر ضرورت‌های زندگی اجتماعی انسان و بر واقعیت‌های حاکم بر جوامع انسانی تکیه دارند که مدیریت‌ها براساس حق و واقعیت سامان می‌گیرند و نوع و شکل مدیریت را وحی تعیین می‌کند و اخلاق مدیران را خدای آفریدگار نظام هستی مشخص می‌فرماید. الگوی مدیریت اسلامی چه در سطح کلان (امت اسلامی) و چه در سطح خرد (نظام اداری یا سازمان‌ها) منبعث از اصول و قوانین مشخصی است که براساس ملاک‌های اسلامی استوار شده و سمت و سوی الهی دارد و هدف آن، ارتقای انسان در جهت کمال و بهبود نظام‌های اجتماعی است. هدف تحقیق حاضر، طراحی مدل گونه‌شناسی مدیریت اسلامی از دیدگاه اندیشمندان آیت الله جوادی آملی، مصباح یزدی و مهدوی کنی است. نتایج حاصل از تحلیل تم نشان می‌دهد این تحقیق شامل شش مضمون فراگیر و ۱۲ مضامین سازنده می‌باشد که شامل به کارگیری جهان بینی اسلامی در جهت شناخت انسان (اصول جهان بینی اسلامی، انسان‌شناسی)، تحقق وظایف مدیریت مبتنی بر اصول مدیریت اسلامی (اصول زیر بنایی مدیریت، وظایف سازمانی مدیران)، تناسب اصول ارزشی با ویژگی‌های فردی مدیران (اصول ارزشی مدیران، ویژگی‌های فردی مدیران (هدایت و هماهنگی بشر در جهت رشد و توسعه برای رسیدن به اهداف اسلامی) هدایت و هماهنگی بشر در جهت اهداف اسلامی، رشد و توسعه انسان در جهت اهداف (بهبود عملکرد اقتصادی و اجتماعی) بهره‌وری اقتصادی، تحقق اهداف اجتماعی)، دستیابی به تمدن اسلامی با تاکید به بسترهای زمینه‌ای (دستیابی به تمدن اسلامی، بسترهای زمینه‌ای جهت تحقق تمدن اسلامی) است.

بر اساس یافته‌های تحقیق و مصاحبه‌هایی که با کارشناسان خبره انجام شد پیشنهاد می‌شود 1- بهره‌برداری صحیح از نعمت‌های الهی براساس اعتقاد به جهان بینی اسلامی زیرا همه اعمال و رفتار انسانها، یا مدیران باید بر مبنای جهان-بینی اسلامی باشد و فلسفه اسلامی ایجاب می‌کند اعمال یک مدیر، افزون بر انطباق با جهان بینی اسلامی، با اصول و اهداف جامعه اسلامی نیز تطبیق داشته باشد. 2- توصیه می‌شود مدیریت اسلامی باید مدیریتی باشد عقلانی و براساس ساختار و فطرت و سرشت انسانی که همه تلاش خود را در جهت شأن و منزلت انسان به کار می‌گیرد و برای استقرار عدالت و رفع تبعیض و حاکمیت عقل و ارزشهای اصیل و تربیت انسان در ابعاد مختلف برنامه‌ریزی کند. 3- پیشنهاد می‌شود تهذیب نفوس و تربیت انسانهای مستعد و متعهدی صورت گیرد زیرا که انسانها با پیروی از پیامبران الهی، برای رسیدن به قله سعادت و کمال کوشش می‌کنند. 4- پیشنهاد می‌شود که مدیریت اسلامی باید واجد خصوصیات و ویژگی‌هایی باشد که بتواند در موفقیت سازمانها نقش اساسی ایفا نماید، این ویژگی‌ها در بطن دستورها، توصیه‌ها، نظرها و شیوه‌های قرآنی به کار گرفته شده باشد و برای استفاده از آن در سطوح سازمانی و کاربردی کردن آنها در سازمانها، نیاز به کار پیشگامانه و دور از هراس و خود کم‌بینی صاحب نظران و عالمان مدیریت و تحقیق و پژوهش مستمر م باشد. 5- توصیه می‌شود در جهان بینی، هر کس نهایتاً باید به دنبال تحقق هدف خویش به حداکثر و نهایت باشد، چرا که هدف غایی دارای ماهیتی است که امکان توافق را میسر نمی‌سازد، پس باید به دنبال یافتن راه‌ها و تدابیری بود که این تضاد تسکین و تخفیف یابد. 6- پیشنهاد می‌شود به تمامی جنبه‌های فکری و روحی و اجتماعی انسان توجه گردد؛ زیرا نگاه قرآن و دین به زندگی انسانها نگاهی اجتماع‌محور است. به گونه‌ای که انسان را اجتماعی دانسته و رشد و بالندگی او را در سایه جامعه و اجتماع می‌داند.

منابع

- اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۸۶)، درآمدی بر کارآمدی در نظام سیاسی اسلام، تهران، موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر.
 امیری، علی نقی (۱۳۹۵)، رفتار شناسی مدیران در نهج البلاغه، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
 امیری، علی نقی (۱۴۰۰)، مدیریت اسلامی با الهام از رویکرد علم دینی علامه جوادی آملی، دوره ۱۹، شماره ۲، صص ۲۰۱-۲۲۶.
 امیری، علی نقی، عابدی جعفری، حسن (۱۳۹۲)، مدیریت اسلامی: رویکردها، تهران، سمت.

- انصاری، محمد علی، دعائی، حبیب الله (۱۳۸۵)، مبانی مدیریت اسلامی و الگوهای آن، بیان هدایت نور.
- بابایی، محمد باقر (۱۳۹۷)، هدایت و رهبری از دیدگاه قرآن و راهبردهای آن، فصلنامه علمی - پژوهشی مدیریت اسلامی سال ۲۶، شماره ۱، بهار ۹۷: ۱۰۵-۶۱
- بخشی، علی اکبر، نقی پور فرولی الله (۱۳۹۴)، تبیین مبانی و مولفه های شناختی بر تصمیم گذاری در مدیریت اسلامی، سال ۴، شماره ۲، صص ۲۵-۴۸.
- پور عزت، علی اصغر (۱۳۸۷)، مختصات حکومت حق مدار در پرتو نهج البلاغه علی علیه السلام، تهران، علمی و فرهنگی.
- پیروزمند، علی رضا (۱۳۹۲)، دوگانگی و ابهام در سرنوشت اسلامیت علوم در کلام فیلسوف متاله، کتاب نقد، ویژه نامه، نقد و بررسی نظریه علم دینی حضرت آیت الله جوادی آملی (۱)، فصلنامه انتقادی، نظری در حوزه علوم انسانی، س ۱۵، شماره ۹۶، صص ۱۲۹-۱۸۰.
- جعفری هفتخوانی، نادر (۱۳۹۶)، مدیریت اسلامی در دانشگاه اسلامی مرجع درآمدی بر رهبری سازمانی آیت الله مهدوی کنی، سال ۱۱، شماره ۲، صص ۵-۴۸.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۶)، انتظار بشر از دین، تنظیم: محمد رضا مصطفی پور، چ ۴، مرکز نشر اسراء.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۲)، فلسفه الهی و محال بودن علم غیر دینی، کتاب نقد، ویژه نامه نقد و بررسی نظریه علم دینی حضرت آیت الله جوادی آملی (۱)، فصلنامه انتقادی نظری در حوزه علوم انسانی، س ۱۵، ش ۶۹، صص ۲۳-۴۴.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۴)، نسبت دین و مدیریت، تنظیم: محمد رضا مصطفی پور، فصل دوم از کتاب نقطه های آغاز در مدیریت اسلامی، به اهتمام علی رضا چیت سازان و مرتضی جوان علی آذر، انتشارات دانشگاه امام صادق، تهران.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۵)، حق و تکلیف در اسلام، چ ۲، قم، مرکز نشر اسراء.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۶)، معرفت شناسی در قرآن، تنظیم: حمید پارسانیا، چ ۴، قم، مرکز نشر اسراء.
- چاوشی، سید کاظم (۱۳۸۸)، بررسی رویکرد های نظری به مدیریت اسلامی، نشریه پژوهش های میان رشته ای قرآن کریم، شماره ۲.
- حجازی فر، سعید، خانی، علی (۱۳۹۴)، مآخذشناسی تحلیلی کتب مدیریت اسلامی، تهران انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- خالقی، محمد جواد (۱۳۸۳)، اخلاق مدیران، قم، ندای دوست.
- خینفر، حسین (۱۳۸۱)، اصول مدیریت و وظایف مدیران، تهران، موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر.
- دشتی، علی (۱۳۸۵)، امام علی و مدیریت، قم، موسسه فرهنگی و تحقیقاتی امیر المومنین (ع).
- دلشادتهرانی، مصطفی (۱۳۷۹)، ارباب امانت و اخلاق اداری در نهج البلاغه، تهران، دریا.
- رحمانی، جعفر، باقی نصر آبادی، علی (۱۳۸۰)، فروغ هدایت «رمز موفقیت مدیران از منظر امام علی علیه السلام»، تهران، لوح محفوظ.
- رشید گز کوه، علی اصغر (۱۳۸۰)، سلوک مدیریت از دیدگاه امیر المومنین علیه السلام، تهران، سازمان عمران و به سازی شهری.
- ری شهری، محمدی (۱۳۷۵)، اخلاق مدیریت در اسلام، تهران، دارالحديث.
- ری شهری، محمدی (۱۳۷۶)، رهبری در اسلام، قم، دارالحديث.
- ساجدی نیا، محمد حسین (۱۳۸۳)، اصول و مبانی مدیریت اسلامی، تهران، شهرآشوب.
- عسگریان، مصطفی (۱۳۹۷)، مدیریت اسلامی، جهاد دانشگاهی دانشگاه تربیت معلم، تهران، صص ۱۷-۲۵.
- علی احمدی، علی رضا، علی احمدی، حسین (۱۳۸۳)، مدیریت ارزشی با تکیه بر ارزش های اسلامی، تهران، تولید دانش.
- علی زاده، محمد جواد (۱۳۷۷)، قرآن مدیریت راستین، مشهد، رستگار.
- فتحعلی، محمود، مطیعی، عباس (۱۳۹۹)، مقایسه تاثیر گستره دین در فرایند اسلامی سازی علوم از منظر آیت الله جوادی آملی و آیت الله مصباح یزدی، سال ۹، شماره ۱، صص ۵-۲۲.
- فیروزه، الهام، سلیمان پور، عمران، محبوبه، مقدسی نیا، مهدی، اصغری، حسین، فرجی، حسین (۱۳۹۹)، بررسی رابطه بین ابعاد مدیریت اسلامی با سلامت و عدالت سازمانی اداره کل تبلیغات اسلامی خراسان شمالی، سال ۴، شماره ۳۰، صص ۳۷-۵۵.

- قرآتی، محسن (۱۳۸۶)، سیصد اصل در مدیریت اسلامی، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
- قوچانی، محمود (۱۳۷۴)، فرمان حکومتی پیرامون مدیریتی، تهران، مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- مصباح یزدی، آیت‌الله (۱۳۹۲)، مدیریت اسلامی و ضرورت توجه به آن در نظام اسلامی، سال ۳، شماره ۱، پیاپی ۷، صص ۵-۱۷.
- مصباح یزدی، محمد تقی (۱۳۹۱)، فلسفه اخلاق، تحقیق و نگارش، احمد حسین شریفی، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- مصباح یزدی، محمد تقی (۱۳۹۱)، نظریه سیاسی اسلام، ج ۱، تحقیق و نگارش، کریم سبحانی، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- مصباح یزدی، محمد تقی (۱۳۹۲)، رابطه علم و دین، تحقیق و نگارش علی مصباح، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- مصباح یزدی، محمد تقی (۱۳۹۴)، حکیمانانه‌ترین حکومت، کاوشی در نظریه ولایت فقیه، تحقیق و نگارش، قاسم شبان‌نیا، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- مظاهری، حسین (۱۳۸۷)، اخلاق در اداره، قم، بوستان کتاب.
- مهدوی کنی، محمد رضا (۱۳۹۴)، چپستی، چرایی و چگونگی علوم انسانی اسلامی، با تاکید بر حوزه مدیریت اسلامی، (با نگارش هاشم سوادگر)، در نقطه‌های آغاز در مدیریت اسلامی، به اهتمام علیرضا چیت‌سازیان و مرتضی جوانعلی آذر، تهران انتشارات دانشگاه امام صادق، صص ۲۵-۵۰.
- مهدوی، محمد علی (۱۳۸۵)، عناصر رهبری سیاسی امام خمینی رحمه الله علیه، تهران، چاپ و نشر بین الملل.
- موحدی نژاد، محمد (۱۳۸۹)، سیمای مدیر موفق در سوره یوسف علیه السلام، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
- مولود پورنیا، رحمان (۱۳۹۹)، مطالعه کاربرد سبک مدیریت اسلامی بر اداره، سازمان‌های دولتی و خصوصی، سال ۵، شماره ۳، صص ۴۷-۵۴.
- نادری قمی، محمدمهدی (۱۳۷۸)، قدرت در مدیریت اسلامی، قم، موسسه آموزشی امام خمینی رحمه الله علیه.
- نجاری، رضا (۱۳۸۶)، مبانی مدیریت اسلامی، تهران، دانشگاه پیام نور.
- نقی پور فر، ولی‌الله (۱۳۸۵)، اصول مدیریت اسلامی و الگوهای آن، تهران، مولف.
- نوری بروجردی، پیمان (۱۳۸۳)، از خود بیگانگی مثبت و قابلیت به کارگیری آن در مدیریت اسلامی، تهران، دیوان محاسبات کشور.
- الهامی نیا، علی اصغر (۱۳۸۲)، اخلاق مدیریت، کوثر غدیر.
- واعظی، احمد (۱۳۹۰)، علم دینی از منظر آیت‌الله جوادی آملی (کتاب علم دینی، دیدگاه‌ها، ملاحظات)، ج ۵، ویراست دوم، سید رضا حسنی و مهدی علی پور، سید محمد تقی موحد ابطحی، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.